

Oponentský posudek dizertační práce

Mgr. Davida Richtera „*Politický a ekonomický kontext změn v sociální struktuře drobné šlechty v Čechách na počátku raného novověku (se zvláštním zřetelem k Chrudimsku)*“, Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická 2022, 258 s.

Dizertační práce, poměrně podrobně badatelsky specifikovaná již v samotném názvu, je členěna do dvou, resp. tří zásadních kapitol. V první autor stanovil cíle svého výzkumu, představil stav dosavadního poznání z pohledu svých znalostí a předložil použitou metodiku. Ve druhé kapitole pojednal vnitřní diferenciaci nižší šlechty, její sociální stratifikaci od pohusitského období s přesahy do počátku 17. století. Ve třetí kapitole se věnoval úloze nižší šlechty na krajských sněmech, vztahu k měštům a na třech speciálních případových studiích ukázal právní i sociální jevy vybraných příslušníků nižších šlechticů: Matouše Habrovce z Habrova, Jana ml. Kapouna ze Svojkova a dalších regionálních osobností raného novověku. Zastavím se krátce u některých tvrzení – ať přínosných, nebo sporných.

Autor využil mj. studii J. Holečka, pokoušejícího se v r. 1979 zavést do českého vědeckého prostředí o šlechtě tzv. „*marxistickou nobilitologii*“. Bylo by vhodné, aby vysvětlil, jak tento badatelský směr ovlivnil výsledky jeho vlastního bádání.

Aniž bych popíral význam lingvistických výzkumů ovlivněných historickou sémantikou a z nich vzešlých nejméně dvou zásadních publikací¹, zvl. z okruhu Ústavu pro jazyk český a jeho oddělení Staročeského slovníku, chci zdůraznit, že zásluhy o sémantickou analýzu termínů „pán, rytíř, panošie“, rovněž i „hrad, zámek“ ad. náleží akademiku Josefu Mackovi, který v letech normalizace často publikoval z politických důvodů pod příjmením svých kolegyň.²

V případě komplexních analýz označení nižší šlechty by ještě zasloužila hlubší badatelskou pozornost souvztažnost sémantického a právněhistorického hlediska, např. u slova „*vladyka*“ a příbuzných slov „*vlásti*“ (vládnout, vláda), u níž doktorand správně uvádí, že „*odkazuje k moci nad půdou a obyvatelstvem*“ (s. 14).³ Týž výzkum či výklad by mohl být podniknut u slova „*nepřátelé*“ (s. 48). Myslelo se v prameni z r. 1440 „*nepřátelé vlasti*“ či „*nepřátelé obecného dobrého*“? Pak by takové vyjádření mělo vážnou právní váhu. Větší pozornost ještě zaslouží i jiné jevy, např. právní naivita Matouše Habrovce z Habrova (resumovaná na s. 223). Našel autor dizertace podobných příkladů více?

Oceňuji podrobné pramenné analýzy pojmů „*svobodníci, manové, nápravníci, panoše, vladyka, rytíř*“ (s. 54–103). Při dalších rešerších ev. komparacích by mohly posloužit příklady, které

¹ NĚMEC, Igor – HORÁLEK, Jan a kol.: *Dědictví řeči*, Praha, Panorama 1986, 472 s.; NĚMEC, Igor a kol.: *Slova a dějiny*, Praha, Academia 1980, 328 s.

² Nelze proto tvrdit, že se J. Macek „*velkou měrou opřel o závěry výše zmíněných lingvistek*“ (s. 13, 16 posuzované dizertace). Srov. JIROUŠEK, Bohumil: *Josef Macek. Mezi historií a politikou*, Praha, Výzkumné centrum pro dějiny vědy 2004, 239 s., ISBN 80-86103-79-X, s. 95. Macek se také podílel na kapitolách výše uvedených knih.

³ DUŠEK, Vavřinec Josef: *Příspěvek k historicko-právní terminologii slovanské*, in: *Sborník prací historických. K šedesátým narozeninám dvor. rady prof. dra Jaroslava Golla vydali jeho žáci*, edd. Josef Bidlo – Gustav Friedrich – Kamil Krofta, Praha 1906, s. 378–379.

sněs už Jan M. Hulákovský v r. 1860 v ČMKČ.⁴ Je však zjevné, že rámec dizertace by překročilo – byť záslužné – využití komplexní lingvistické analýzy a vůbec komparativní lingvistiky.⁵

Podkapitola o nižší šlechtě v 16. a na počátku 17. století v Čechách pracuje jak s právními prameny a jejich terminologicky ukotvujícím se zázemím, které autorovi pomáhá diferencovat mezi jednotlivými vrstvami nižší šlechty, tak s komparací dosud publikovaných závěrů historiků předchozích generací. Autor se snaží o zjemňování dosavadního zobecňujícího členění (zvl. nižší) šlechty v (jazykově) českém historickém prostoru.

Zatímco předchozí kapitoly pracovaly s mnohdy editovanými prameny a autor se mohl opřít o obecnější výsledky desítky let probíhajících, byť ne právě soustavných výzkumů (vlastně již od 19. století), ke třetí kapitole se propracoval vlastní badatelsky vedenou pílí studiem archivních fondů především v Chrudimi. Považuji za oceněníhodnou právě detailní znalost konkrétního prostředí, jehož zázemí autora dovedlo k možnostem srovnat regionálně orientované výsledky s dosud představenými pracemi. Kontakty a nakonec i těsné sousedství nižší šlechty s městy (a její usídlení ve městech) přinášelo různé, často majetkové konflikty, které se opět dobře odrážejí v pramenech právní povahy. Politické vlivy mnohdy početných rodin (zde např. Bezchlebů z Koldína a dalších) určitě též nelze přehlížet. Vůbec zajímavé je sledovat jak příbuzenské, tak leckdy rozsáhlé širší sociální vazby v městských radách, kdy se i po desetiletí podílely na městské správě tytéž osobnosti z těchže rodů.⁶

Titulatura a spory o její (vyžadované a vynucované) používání mj. poukazují na vzestup stavovského sebevědomí osob, které se do vyšších společenských příček dostaly mnohdy „z prachu nicotnosti“. Při tom je zjevné, že s některými – na svou titulaturu přecitlivělými – muži bylo těžké pořízené, jak ukazuje případ Bohuslava Mazance z Frymburka.⁷ Některé autorem zjištěné údaje o nižší šlechtě bude ještě možné upřesnit. Domnívám se, že např. u Franců z Liblic došlo k jejich usazení v Chrudimi už dříve, než v 80. letech 16. století (s. 193), totiž už na počátku 50. let 16. století, ne-li dříve, jak by mohly dosvědčit nejen starší výzkumy, ale také staré tisky (ve smyslu dobových literárních pramenů).⁸ Ač už jde o jiný směr bádání, také např. u rodu Bettenglů (s. 207n.) by bylo možno najít další podstatné informace

⁴ HULÁKOVSKÝ, Jan M.: *O původu a proměnách jmen rodnic*, Časopis Musea Království českého 1860, sv. 1, s. 146–161, sv. 2, s. 297–312, sv. 3, s. 420–433.

⁵ Zde doporučuji již dvakrát vydanou publikaci VYKYPĚL, Bohumil: *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*, Brno, Masarykova univerzita 2004, 235 s., ISBN 80-210-3377-0.

⁶ Dovolují si upozornit na libereckého městského správce a současně hejtmana redernského panství, který se v druhé půli 16. století dostal mezi nobilitované, a jehož bratři a další příbuzní nejméně třicet let ovlivňovali obchodní styky i každodenní správu města Liberec: SVOBODA, Milan: *Jáchym Ulrich z Rosenfeldu. Hejtman v mikrosvětě autobiografie ze 16. století*, in: Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc. (red. M. Svoboda), Liberec, Technická univerzita v Liberci 2004, s. 126–154, ISBN 80-7083-816-7.

⁷ Na zcela jiný spor jsem poukázal v SVOBODA, Milan: *Redernové. Nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. věku*, Praha, Togga 2011, ISBN 978-80-87258-57-6, s. 228–231.

⁸ HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan: *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě 2*, Č–J, Praha, Academia 1966, 492 s., zde s. 161–162.

v literárněhistorických sondách.⁹ Tím se také otvírají otázky, zda např. Daniel Kryštof Chrudimský a další měšťané či urozenci zmínění v příručce RHB by se mohli stát dalším tématem autorových výzkumů.¹⁰

Pramenný výzkum autor dizertace podnikl ve velkých edičních řadách Archiv český a Codex iuris municipalis. Z kapitoly o metodice však nevyplývá, jak rešerši provedl. Použil fulltextové vyhledávání v digitalizátech edic? Nebo se spoléhal na rejstříky? Není jasné, proč nebyly také excerpovány Sněmy české – aspoň pro 16. století. Vůbec pak nenalézám odkazy na prameny církevní povahy, zvl. Dopisy konsistoře podobojí či Soudní akta konsistoře pražské. Možná i Akta Jednoty bratrské by ještě vydala využitelný materiál.

V ohledu formálním bych navrhoval jako „Zdroje“ uvést spíše „Archivní prameny, staré tisky a edice“, než „Prameny a edice“, což je v dizertaci označení poněkud nepřesné. Obdobně spíše než o „vypovídacích dokumentech“ (s. 30) je lépe psát o „pramenech“. Výčet jednotlivých dílů Archivu českého je sice pečlivý, ale snad až nadbytečný. A do seznamu využití literatury mylně pronikly edice pramenů – dopisy Častovce Myšky ze Žlunic, paměti Zbudovských a Malých (s. 246). Dačického osobní paměti určitě nelze označit jako „kroniku“ (s. 26). Bylo by myslím ještě záslužné kvůli proměně výkladu šlechtické titulatury provést rešerši v (Riegrově) *Slovníku naučném*, ve *Slovníku historickém* Jakuba Malého. Jak se zrcadlí výklad titulatury v jazykových slovnících, např. v Jungmannově, ev. ve starších lexikografických dílech?

Na konec předkládám soubor otázek, na něž v dizertaci nejsem schopen nalézt odpovědi: Spojení „poboční synové a dcery“ (s. 52) znamená levobočky? Pojmoslovné užívání „příslušníci inteligence“ či „intelektuály“, vztažené do 16. století, by též mělo být objasněno (s. 19, 230). Co autor tímto termínem míní? Obdobně pojem „aristokracie“, pojednáváný kdysi obsáhle např. Petrem Mařou, by zde zasloužil vysvětlení: Co jsou to „nižší vrstvy aristokracie“ (s. 31, 35)? Stejně i spojení „feudalizovaní měšťané“ (s. 32) není vysvětlen. Někdy schází argumentační důkaz, který by vysvětlil ne zcela jasné tvrzení „Navíc to byla co do počtu rodů i jednotlivců velmi početná skupina...“ (s. 32). O které statistiky se tu autor opírá, nezmiňuje-li žádné konkrétní cifry? Poněkud enigmatický výrok „války nebyly jen zhoubou, ale též personálním zdrojem aristokracie“ (s. 39) též zaslouží vysvětlení. Formulace „o příslušnosti vrahu, zemaninů [ne „zeměninů“?] před zemský... soud“ (s. 52) je matoucí. Co se míní spojením „příslušníci drobných rodin“ (s. 222)? Co autor myslí „spodní hranou“, na níž stáli manové (s. 223)? Myslím také, že bádání provádíme pro potvrzení či vyvrácení určitých tezí, hypotéz, ne proto, abychom „přispěli k přesvědčení“, a to jakémukoliv (s. 233).

Z hlediska jazykového má text charakter odborného stylu, který jen občas naruší žurnalistické floskule, některé nepřesné, stylisticky neobratné či matoucí formulace¹¹, překlepy, pravopisné omyly, které jsou ovšem v tak rozsáhlém textu pochopitelné, souvisejí také s vývojem jazykové

⁹ HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan: *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě* 1, A–C, Praha, Academia 1966, 532 s., zde s. 202–203.

¹⁰ HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan: *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě* 1, s. 400–401.

¹¹ Vyjádření o části vsi Mikulovice „jejíž druhá menší polovina“ náležela... (s. 228) je nesmyslné logicky i matematicky: neexistuje menší či větší polovina.

kultury, u mladé badatelské generace ovlivněné anglicismy,¹² a ne příliš jasnými či přesnými formulacemi odposlouchanými z „diskurzů ve veřejném prostoru“, které však lze snadno odstranit v případě knižního vydání.¹³

Závěrem lze konstatovat, že autor vymezil základní i dílčí cíle své práce, které srozumitelně a věcně rozpracoval a splnil tak zadání tématu své dizertace. Kriticky využil archivní i editované prameny a staré tisky, stejně jako odbornou, obecnou i regionální, starší i novější literaturu k tématu. Výsledky svých dílčích výzkumů syntetizoval a výsledky svých bádání vysvětlil. Využil prameny tak, aby aktivně pracoval s dobovou i moderní terminologií, ev. o ní kriticky uvažoval a nabídl specifické rozlišování moderně historiograficky konstruovaného obecného členění šlechty na vyšší a nižší stav.

Z hlediska formálního autor dodržuje odbornou stylistickou normu, text je vesměs soudržný, srozumitelný a argumentačně podložený.

Dílčí výhrady a připomínky ať obsahové, ať formální, nemají zásadní vliv na hodnocení dizertační práce jako originální a přínosné. Proto ji doporučuji k obhajobě a autorovi přeju zdar v jejím zveřejnění i v dalším bádání!

Doc. PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

Katedra historie, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Technická univerzita v Liberci

V Liberci 25. 5. 2022

¹² Zde zjevně ve spojení „*mnohé výzvy*“ (s. 228); „*nejvíce diferencovanou*“ (s. 44) – proč nepoužít třetí stupeň adjektiva – „nejdiferencovanější“?

¹³ Např. „*výsostné vody* sociálních dějin“ (s. 27), „abych se v tématu *neutopii*“ (s. 28), „do určité míry *zajídá*“ (s. 46), již téměř parazitické politické spojení „*napříč* Čechami“ (s. 41), „kapitál pro nový *start*“ (s. 228); „do města se *stáhli*“ (s. 222, patrně ve smyslu „přistěhovali se“); záměna významu slov skromný/skrovný (s. 8), *zisk/získání* (s. 31, 35 aj.), „*vzdání se/vzdát se*“ (s. 226). V celé práci pak např. nadužívání slova „*tedy*“, ukazovacích zájmen či kumulované podoby slovesa „*být*“.